

BISERA NURUDINOVIĆ

BOSANSKE SALNAME

(1866—1878 i 1882—1893)

Od 1866. godine, kada je osnovana prva štamparija u Sarajevu do 1893. godine izlazio je (s prekidom od 1878. do 1883. godine) godišnjak na turskom jeziku koji je u početku (1866—78) imao naziv *Salname-i Vilâyet-i Bosna* [Godišnjak Bosanskog vilajeta], a kasnije (1883—1893) *Bosna ve Hersek Vilâyet-i Salnamesi* [Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine], a izdavala ga je prvo turska, a zatim austro-ugarska pokrajinska uprava. To je bila neka vrsta zvaničnog godišnjaka, koji se redovno sastojao iz ova tri dijela:

Prvo, kalendarski dio;

Drugo, šematizam pokrajinske uprave i

Treće, razne statistike, tarife, tabele, članci i slično.

Kako se kalendari uopšte slabo čuvaju, to su i ove salname već odavno postale prava bibliografska rijetkost. Da se to vidi dovoljno je ovdje napomenuti kako se i Safvet-beg Bašagić, koji je imao mnogo interesovanja za njihov sadržaj, još 1912. godine žalio u predgovoru svoga najvažnijeg djela *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti* kako ni tada »uz sav trud nije mogao naći više od dva godišta tih salnama, i to ona iz 1303. i 1304. godine«¹. Mi smo danas, istina, u znatno povoljnijoj situaciji. Nakon kraćih interesovanja saznali smo da se jedan komplet ovih salnama nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, dvadeset i jedno godišta ima Orijentalni institut u Sarajevu, a nekoliko godišta i Arhiv grada Sarajeva. Na osnovu toga bilo je moguće učiniti ovaj pokušaj da se one prouče i potpunije prikažu. To je potrebno iz više razloga.

Prije svega ove salname sadrže mnoge podatke i priloge koji i danas imaju svoj značaj kao izvor, građa ili prva obavještenja za proučavanje mnogih pitanja iz prošlosti Bosne i Hercegovine i bivšeg Novopazarskog sandžaka. Tu se nalaze, npr., vrlo važni zvanični podaci o organizaciji vlasti i cjelokupne lokalne uprave u Bosni i

¹ Sarajevo, 1912. (= Glasnik Zemaljskog muzeja za godinu XXIV, 1912), str. 2.

Hercegovini posljednjih godina turske vladavine (1866—1878), zatim podaci za proučavanje administrativne podjele Bosanskog vilajeta, statistike stanovništva Bosne i Hercegovine, statistike i drugi podaci o školstvu i prosvjetnim prilikama uopšte, o putevima, o organizaciji poštanskog saobraćaja, konzularne službe, itd.

Osim toga, ove salname sadrže niz zanimljivih i važnih priloga i članaka iz raznih drugih oblasti. Takvi su, npr., popisi turskih namjesnika u Bosni i Hercegovini od 1463. do 1878. godine, pa mnogi članci o raznim znamenitim ličnostima iz Bosne i Hercegovine koje su se istakle u Turskoj carevini kao državnici i kulturni radnici, naučnici i književnici. Tu ima priloga i za proučavanje privredne istorije Bosne i Hercegovine, raznih obrta, rudarstva, šumarstva, drvne industrije, i slično.

Osim toga, ove salname imaju svoj značaj i sa čisto bibliografskog stanovišta. One predstavljaju dokumenat grafičke djelatnosti u prvim godinama razvoja štamparstva u Sarajevu. Prve salname spadaju među najstarije štampane knjige Vilajetske štamparije u Sarajevu. One već stoga privlače našu pažnju i zaslužuju potpuniju i detaljniju bibliografsku obradu. To bi bio prvenstveni zadatak ovog rada. Ali, kako su sve salname Bosanskog vilajeta, koje su izlazile od 1866. do 1878. godine, kao i one koje su izlazile u doba austro-ugarske vladavine u Bosni i Hercegovini, pisane na turskom jeziku, pa stoga njihov sadržaj nije lako pristupačan stručnjacima koji se ne služe tim jezikom, to ćemo ovdje, pored bibliografskog opisa, dati i iscrpniji popis sadržaja tih salnama s naročitim obzirom na pitanja koja bi mogla biti od interesa za nauku.

Istina, o ovim salnamama postoji jedan kratak članak M. Handžića: *Godišnjaci (salname) Bosanskog vilajeta*². On je prvi istakao značaj tih salnama za nauku, ali se u svome kratkom članku ograničio na to da spomene samo »najglavnije stvari u svakoj godini salname«.

Handžić u tom članku uopšte nije uzimao u obzir bibliografsku stranu tih salnama. Osim toga, nije spomenuo više važnijih priloga u pojedinim godištim. On ne govori ništa o tome ko je izdavao i uređivao ove salname, niti nas obavještava o tome ko su autori pojedinih priloga u njima.

Ovim prethodnim napomenama je već istaknut donekle zadatak ovog rada, ali odmah napominjemo da se ni ovdje neće moći do kraja odgovoriti na pitanje ko je sve sarađivao u ovim salnamama.

Da bi ovaj rad bio pregledniji, mi smo ga podijelili u tri poglavlja. U prvom poglavlju govorićemo o turskim salnamama uopšte, a o bosanskim salnamama posebno. U drugom poglavlju daćemo bibliografski prikaz pojedinih godišta salnama, a u trećem bibliografiju članaka i priloga koji su u njima objavljeni.

² El-Hidaje, V, 1942, str. 289—291.

I.

Riječ *sāl-nāma* je složena persiska riječ i to od *sāl* (= godina) i *nāme* (= knjiga), dakle, — godišnjak, almanah. Ova se složenica sve do XIX vijeka upotrebljavala u turskom jeziku u značenju »kalendar«, jer dotle u Turskoj nije ni bilo nikakvih drugih godišnjaka osim kalendara za koje se opet češće upotrebljavao arapski naziv *takvim* ili drugi persiski naziv *rūznāma* (od *rūz* = dan i *nāme* = knjiga) = kalendar.

Sve do sredine XVIII stoljeća Turci su se obično služili raznim kalendarima koji su važili za jednu ili više godina. Mnogi takvi kalendari obuhvatili su veći niz godina, ali su najčešće rađeni za jedan ciklus od 36 godina.

Oni su rađeni ili u obliku svitka ili u obliku knjige. Pisani su obično vrlo brižljivo i lijepo, mastilima u više boja.

Što se tiče sadržaja, te salname sadržavale su detaljan hidžrski (muslimanski) kalendar, a osim toga davale su datume po aleksandrijskom, hrišćanskom, dioklecijanskom i dželaliskom računanju vremena.

U tim kalendarima nalaze se, osim toga i podaci o položaju pojedinih sazvježđa za astrološke svrhe, popisi muslimanskih, hrišćanskih, jevrejskih i persiskih praznika, i sl. Zatim astronomske i meteorološke prognoze, te podaci o vremenu, odnosno sezonama u kojima se preduzimaju pojedini važniji poljoprivredni poslovi, kao sjetva, kosidba, itd., podaci o tome šta treba jesti u pojedinim sezonama i tome slično.

Ove salname sadržavale su, osim toga, naročite tabele koje su prikazivale vrijeme izlaska i zalaska sunca, i druge vremenske odsjeke dana, odnosno časova kada se obavljaju pojedini vjerski obredi, kad počinje novi mjesec, što je bilo važno za utvrđivanje početka Ramazana, mjeseca posta, Bajrama, i sl. Te tabele u salnamama ili nezavisno od njih nazivane su *takvimi* — arapski naziv za kalendar uopšte.

Do danas se sačuvao znatan broj tih salnama koje su nastale u Turskoj od XVI do XIX stoljeća. Nekoliko tih salnama u obliku svitka ima Orijentalni institut u Sarajevu i Husrev-begova biblioteka. Samo, nažalost, na njima nema nikakvih zapisa o tome ko ih je sastavljao, dok se na osnovu kalendarskih podataka, koje one obuhvataju, može lako ustanoviti kada su nastale.

Salname u obliku svitka, koje su se sačuvale kod nas, nastale su, uglavnom, u XVII stoljeću, i ne znamo da li su rađene kod nas ili su donesene sa Bliskog Istoka. Kod nas se isto tako sačuvalo nekoliko dosta starih kalendara, izrađenih u obliku knjige za koje pouzdano znamo da su nastali u našim krajevima, naravno, po istočnjačkim uzorima, i na podlozi salnama koje su postojale u Turskoj.

Nekoliko takvih salnama ima danas Orijentalni institut u Sarajevu, Gazi Husrev-begova biblioteka i Orijentalna zbirka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Da su ti kalendari rađeni u našim krajevima vidi se po tome što su u njima, pored

naprijed navedenih podataka, koje sadrže svi ovakvi kalendari, donošeni i *naši narodni nazivi mjeseci* koji se i danas upotrebljavaju u Hrvatskoj (siječanj, veljača, ožujak, itd.). Osim toga, u tim rukopisnim primjercima starih salnama zabilježeni su često i mnogi hrišćanski praznici na našem jeziku kao *Ilindan, Mitrovdan, Gospojina, Božić* i drugi. Detaljne informacije o tim salnamama naše provenijencije pruža Fehim Spaho u studiji: *Naši narodni nazivi mjeseci u turskim kalendarima iz XVII stoljeća*³.

Pored toga osnovnog značenja riječi, salnamama su nazivani i *zvanični godišnjaci* koji su počeli da izlaze u Turskoj početkom druge polovine XIX stoljeća. Tada je izvršena reorganizacija uprave pojedinih pokrajina Turskog carstva. Doneseni su prvi ustavni zakoni za pojedine pokrajine, osnovane štamparije u pojedinim vilajetima i pokrenute službene novine. U to vrijeme počelo je izdavanje i zvaničnih godišnjaka (*sāl-nāma*) u pojedinim vilajetima.

Posljednja reorganizacija turske pokrajinske uprave u Bosni provedena je 1865/6. g. U julu 1865. godine izdala je centralna vlada u Carigradu Ustavni zakon za Bosnu. Sljedeće godine u Sarajevu je počela da radi i prva štamparija kao filijala Šopronove štamparije u Zemunu, a pokrenut je i prvi list u Bosni: *Bosanski Vjestnik*. Iste godine počeo je da izlazi i službeni list »*Bosna*«, dok je *Vjestnik* prestao da izlazi⁴.

Godine 1866. počele su izlaziti i ove salname Bosanskog vilajeta i izlazile su, sa jednim većim prekidom, sve do 1893. godine tako da su u svemu izašla 24 godišta.

Bibliografski podaci u prvim salnamama iz turskog doba su vrlo oskudni. Na njima su označeni samo naslovi, broj godišta, odnosno godina za koju su izdane, paginacija i ponekad cijena. Drugih podataka obično nema, pa je stoga potrebno da se utvrdi ko ih je izdavao i uređivao, ko su autori pojedinih priloga u njima, gdje su štampane i drugo.

Na neka od tih pitanja bilo je lako naći odgovor u samom tekstu pojedinih godišta salnama, neka su se mogla saznati nakon kraćeg ili dužeg ispitivanja i usmenih obavještenja, a neka pitanja pored najbolje volje ostala su za sada bez odgovora.

Bosanske salname izdavala je vilajetska uprava Bosanskog vilajeta, odnosno pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. To se vidi iz uvodnih napomena pojedinih godišta salnama. Tako se, npr. u uvodu prve salname kaže da se »ove, 1283. godine od prvog muharema [= 16. maja 1866] počinje da se u ime vilajeta izdaje jedna salnama«. Slične napomene nalaze se i u drugim godištim. Na kraju pojedinih godišta ovih salnama zabilježeno je obično da su štampane, odnosno litografisane u Vilajetskoj odnosno, kasnije,

³ Glasnik Zemaljskog muzeja III, 1930, sv. 2, str. 185—204 sa 2 faksimila. Rad je štampan i kao separat.

⁴ Više o tome vidi: Hamdija Kreševljaković, *Štamparije u Bosni i Hercegovini za turskog vremena*

(1529—1878). Zagreb 1916; Đ. Pejanović, *Štampa Bosne i Hercegovine 1850—1941*. Sarajevo 1949.

⁵ Vidi Vilayet Nizamnamesi u Desturu sv. I.

Zemaljskoj štampariji. Tako na primjer, na kraju prvog godišta ovih salnama piše da je ta salnama štampana u vilajetskoj litografskoj radionici. Slične napomene nalaze se i u ostalim salnamama. Ali, ko su bili urednici pojedinih godišta ovih salnama to nije nigdje zapisivano. Kako je uvodni članak u trinaestom godištu salnama napisao tadašnji *mektubdžija* (generalni sekretar) Bosanskog vilajeta, inače poznati turski književnik i publicista Ebu Zija Teufik, i kako on u tome članku govori o novim smjernicama u izdavanju ovih salnama — moglo bi se zaključiti da su ove salname uređivali mektubdžije. Tome bi donekle išla u prilog i činjenica, što su mektubdžije bili predviđeni da upravljaju i Vilajetskom štamparijom. To se vidi iz 19. člana Ustavnog zakona Bosanskog vilajeta koji glasi:

»Carskim ukazom naimenovaće se jedan činovnik pod imenom mektubdži-efendija koji će voditi vilajetsku korespondenciju. On će se starati o čuvanju vilajetskog arhiva i upravljati Vilajetskom štamparijom«⁵. Međutim, u prvom godištu salname nije naveden upravnik Vilajetske štamparije, a tadašnji mektubdžija Bosanskog vilajeta bio je neki Ibrahim Teufik-beg — kako se to vidi iz popisa raznih vilajetskih funkcionera u toj salnami. Isto tako upada u oči da on nije bio ni direktor državne arhive nego neki Mustafa efendija. Mektubdžija je, vjerovatno, bio samo nadzorni organ nad arhivom, a i nad štamparijom, jer već u drugom godištu salname vidimo da se na čelu štamparije kao direktor nalazio Davičo-efendija⁶ dok je Teufik-beg i dalje samo mektubdžija. On je ostao na tome položaju do 1870. godine.

Poslije toga je položaj mektubdžije bio upražnjen skoro godinu dana, a njegovu dužnost obavljao je pomoćnik neki Rizvan-beg. Početkom 1871. godine za bosanskog mektubdžiju imenovan je poznati turski književnik Ebu Zija Teufik-beg⁷, koji je na tome položaju ostao vrlo kratko vrijeme, jer se već slijedeće godine na tom položaju nalazio neki Salih-beg⁸. Godine 1875. postao je mektubdžija ponovo Ebu Zija Teufik i ostao na tome položaju do kraja 1877. godine⁹. Iz istih izvora vidi se da tada mektubdžije nisu bili direktori Vilajetske štamparije i urednici lista Bosne. Direktor štamparije bio je stalno Davičo-efendija, a urednici lista Bosne: Mehmed Šakir za turski i Miloš-efendija Mandić za srpskohrvatski jezik. Ali, kada je 1875. godine mektubdžijom ponovo postao Ebu Zija Teufik-beg on je tada uredio 13. godišta salname što se vidi iz predgovora salname za 1877/78. godinu. Zato se čini sasvim sigurno da je stvarni urednik ovih salnama bio *Salih Sidki Hadžihuseinović-Muvekit* — kako to tvrdi M. Handžić, koji u svom *Književnom radu bosansko-hercegovačkih muslimana*, govoreći o Muvekitu, kaže da je on do kraja svoga života (1888. g.) sastavljao kalendarski dio salnama i većinu drugih priloga¹⁰, dok je službeni dio svakako dobivao od nadležnih organa preko mektubdžija koji su vjerovatno vršili samo nadzor

⁵ Salname II, str. 25.

⁷ Vidi Salname VI za godinu 1288, str. 26.

⁸ Salnama VII, str. 43.

⁹ Vidi Salname VIII—X.

¹⁰ Handžić, n. d. str. 47.

nad uređivanjem tih salnama. Da je Muvekit sastavljao kalendarski dio ovih salnama, vidi se i po tome što je on bio muvekit Begove džamije u Sarajevu¹¹. Prije toga on je bio pisar u Husrev-begovu vakufu. U to vrijeme živio je u Sarajevu neki turski oficir koji je dobro poznao astronomiju, pa je Salih-efendija, da bi stekao potrebno znanje s tog područja, dugo vremena odlazio tom oficiru i od njega naučio kako se rade kalendari i utvrđuje tačno vrijeme. Kad se osposobio za taj posao postao je muvekit Husrev-begove džamije i bibliotekar njegove biblioteke. Sastavljao je kalendarski dio u bosanskim salnamama od 1866. do 1888. godine. Poslije njegove smrti sve njegove dužnosti preuzeo je njegov stariji sin Husein-efendija, a poslije njega mlađi sin Akif-efendija¹².

Salih-efendija je autor mnogih priloga i u trećem dijelu bosanskih salnama. Budući da je bio istoričar on je svakako autor hronoloških tablica osmanskih sultana i ostalih islamskih dinastija, u tim salnamama; on je ispunjavao rubriku znamenitih datuma i druge slične priloge, ali su od svega najznačajniji njegovi popisi turskih namjesnika u Bosni koji su sa odgovarajućim dopunama objavljeni u nekoliko godišta ovih salnama — kako se to vidi iz priložene bibliografije članaka¹³.

¹¹ Muvekiti su službenici koji se staraju za utvrđivanje tačnog vremena pojedinih vjerskih obreda, za početak mjeseca posta, Bajrama, itd. U tu svrhu postoje u Sarajevu od sredine prošlog vijeka dvije naročite ustanove tzv. *muvekkithane* snabdjevene potrebnim astronomskim spravama za utvrđivanje tačnog vremena. Prvi muvekit Begove džamije bio je Salih Sidki Hadži-huseinović (1825—1888) koji je napisao poznatu *Istoriju Bosne* (Tarih-i Bosna), čiji se autograf čuva u Orijentalnom institutu u Sarajevu. On je, osim toga, napisao jedno astronomsko djelo i izradio dva vrlo interesantna globusa koji se danas čuvaju u Gazi Husrevbegovoj biblioteci kojom je on upravljao od 1862. g. do smrti.

¹² Više o tome vidi H. Kreševljaković u *Spomenici Gazi Husrev-begove 400-godišnjice*, Sarajevo 1932, str. 59—63; Isti, *Novi Behar* IV, 1930/31, str. 37; M. Handžić, *Književni rad* str. 47 i H. Šabanović, *Husrev-begova biblioteka*, Bibliotekar 1956, str. 45—62.

¹³ U Bosni su odavno vršeni pokušaji da se sastavi potpun hronološki popis sandžakbegova i beglerbegova koji su upravljali Bosnom. Takvim pokušajima ima traga još

krajem XVI stoljeća. Mlađi hroničari su prepisivali i dopunjavali ranije popise namjesnika koji su upravljali Bosnom u njihovo vrijeme. Tim popisima su kasniji hroničari dodavali nove, i tako pokušavali dati kompletan popis namjesnika sve do kraja turske vladavine u Bosni. Mnogi fragmenti tih pokušaja sačuvani su do danas. U biblioteci Orijentalnog instituta u Sarajevu ima više takvih popisa (vidi kadekse broj 444, 742, 837 i druge), ali ni jedan nije potpun. Prve potpune kataloge bosanskih namjesnika sastavio je Salih Hadžihuseinović i objavio ih u nekoliko godišta ovih salnama uvijek sa dopunama. On je još 1866. g. počeo da donosi kratke biografske skice o bosanskim namjesnicima u prvom sarajevskom listu »Bosanskom Vjestniku«. Njegov popis u ovim salnamama i bilješke u »Bosanskom Vjestniku« upotriebio je Ante Knežević u svojem »*Carsko-turskim namjestnicima u Bosni i Hercegovini* (1463—1878. g.)«, Senj, 1887. g., smatrajući ga »carigradskim izvješćem« i popunjavajući ga podacima iz Jajačkog arhiva i nekih drugih izvora. Popis iz salname prenio je Karlo Peez u »*Glasnik Zemaljskog muzeja*« (godina I, 1899, str. 60—65). Odatle je

Što se tiče ostalih nepotpisanih priloga u pojedinim godištima bosanskih salnama, moglo se utvrditi da je najveći broj članaka o pojedinim književnicima i drugim znamenitim ličnostima u tim salnamama napisao Ibrahim-beg Bašagić. To se vidi iz navoda koje daje Safvet-beg Bašagić na kraju svoga djela »Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti«. Govoreći o svome ocu Ibrahim-begu, koji je imao književno ime Edhem, on započinje ovako: »To je pisac kratkih biografija znamenitih Bošnjaka i Hercegovaca po bosanskim salnamama...« On nas je prvi upoznao s Derviš-pašom, Nerkesijom, Kafijom i drugim velikanima: Husrev-begom, Gazi Ferhad-pašom itd.¹⁴

Poslije ovih napomena možemo preći na posljednja dva dijela ovoga rada, da damo bibliografiju bosanskih salnama i članaka u njima.

II.

A) POD TURSKOM VLAŠĆU

1 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a I, sene 1283. [= Godište I za godinu 1283/1866.] lit. Str. 107 + 2, 16°. Cijena 5 groša.

2 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a II, sene 1284. [= Godište II za godinu 1284/1867.]. Str. 94 + 2, 16°. Cijena 5 groša.

3 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a III, sene 1285. [= Godište III za godinu 1285/1868.]. Str. 106, 16°. Cijena 5 groša.

Napomena: Naslovna strana na omotu štampana ručnim slogom.

4 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a IV, sene 1286. [= Godište IV za godinu 1286/1869.]. Str. 107, 16°. Cijena 5 groša.

Napomena: Naslovna strana na omotu štampana ručnim slogom.

prenesen i u Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina (II, 1894, str. 341—347). Odatle ga je prenio i E. Zanbaur u svoje znamenito djelo *Manuel de Genealogie*. Ništa se naročito ne razlikuje ni spisak S. Bašagića, koji je dodan na kraju njegove *Kratke upute u prošlost Bosne i Hercegovine* (Sarajevo 1900). Uporedi i Č. Truhelka, *Popis bosanskih sandžak-begova i beglerbegova od godine 1463. do 1878*. Časopis za hrvatsku poviest 1—2, 1943, str. 1—16. Iz svega

toga jasno se vidi koliko je postojalo široko interesovanje za jednim takvim popisom, koji je i danas u upotrebi, iako je dosta nepouzdan. Vidi H. Šabanović, *Bosanski sandžak-beg Skender*. Poseban otisak iz Istarskog glasnika (g. 1955, br. 1, str. 2, nap. 2). Pa ipak Muvekitov popis još uvijek nije potpuno zastario i upotrebljavaće se sve dok se ne sastavi tadan kritički spisak tih namjesnika za čitav period turske vladavine od 1463. do 1878. godine.

¹⁴ S. Bašagić, n. d. str. 170—171.

5 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a V, sene 1287. [= Godište V za godinu 1287/1870.]. Str. 161 + 11, 16°.

Napomena: Posljednjih deset nepaginiranih stranica sadrže članak o rudniku Kreševu. On je složen ručnim slogom. Na kraju je priložena litografisana karta Kreševa i okoline.

6 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a VI, sene 1288. [= Godište VI za godinu 1288/1871.]. Str. 148 + 1, 16°.

7 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a VII, sene 1289. [= Godište VII za godinu 1289/1872.]. Str. 192, 16°.

8 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a VIII, sene 1290. [= Godište VIII za godinu 1290/1873.]. Str. 169 + 1, 16°. Cijena 8 groša.

9 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a IX, sene 1291. [= Godište IX za godinu 1291/1874.]. Str. 172 + 2 karte, 16°. Cijena 12 groša.

10 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a X, sene 1292. [= Godište X za godinu 1292/1875.]. Str. 168, 16°. Cijena 10 groša.

Napomena: Naslov na omotu složen ručnim slogom.

11 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a XI, sene 1293. [= Godište XI za godinu 1293/1876.]. Str. 168, 16°. Cijena 10 groša.

12 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a XII, sene 1294. [= Godište XII za godinu 1294/1877.]. Str. 160, 16°. Cijena 10 groša.

13 — SALNAME-I VILAYET-I BOSNA [= Godišnjak Bosanskog vilajeta]. <Sarajevo, Vilajetska uprava Bosanskog vilajeta. — Štampano u Vilajetskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a XIII, sene 1295. [= Godište XIII za godinu 1295/1878.]. Str. 30 + 144, 16°. Cijena 10 kaima.

Napomena: Naslov na omotu i tekst salname na strani 1—144 složen ručnim slogom, a dodatak na početku posebno paginiran sa str. 1—30 (članak iz astronomije) litografisan.

Predgovor ovoj salnami, koja je jedina štampana ručnim slogom, a ne litografijom, napisao je Teufik-beg, pa je vjerovatno da je on bio i urednik ovog godišta.

B) ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE OKUPACIJE

14 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a I, sene 1300. [= Godište I za godinu 1300/1882.]. Str. 89, 16°.

15 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a II, sene 1301. [= Godište II za godinu 1301/1883.]. Str. 152, 16°.

16 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a III, sene 1302. [= Godište III za godinu 1302/1884.]. Str. 112 + 64, 16°.

Napomena: Ovo godište podijeljeno je u dva dijela od kojih svaki ima posebnu paginaciju. Prvi dio sadrži kalendarski dio i šematizam, a drugi sadrži članke i druge priloge. On ima zasebnu paginaciju od 1—64.

17 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a IV, sene 1303. [= Godište IV za godinu 1303/1885.]. Str. 128 + 88, 16°.

18 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a V, sene 1304. [= Godište V za godinu 1304/1886.]. Str. 195, 16°.

19 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a VI, sene 1305. [= Godište VI za godinu 1305/1887.]. Str. 92; 26 × 18,5.

20 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. Def'a VII, sene 1306. [= Godište VII za godinu 1306/1888.]. Str. 124; 26 × 18, 5.

21 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. [= Godište VIII za godinu 1307/1889.]. Str. 111; 26 × 18, 5.

22 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. [= Godište IX, za godinu 1308/1890.]. Str. 124; 22, 5 × 17. Cijena 80 krajcara.

23 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. [= Godište X, za godinu 1309/1891.]. Str. 143; 22, 5 × 17. Cijena 80 krajcara.

24 — BOSNA VE HERSEK VILAYETI SALNAMESI [= Godišnjak pokrajine Bosne i Hercegovine]. <Sarajevo, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu. — Štampano u Zemaljskoj štampariji u Sarajevu>. [= Godište XI, za godinu 1310/1892.]. Str. 134; 22, 5 × 17. Cijena 80 krajcara.

III.

BIBLIOGRAFIJA VAŽNIJIH PRILOGA

Napomena: U ovu bibliografiju uneseni su svi oni prilozi i sastavi koji bi mogli biti od interesa za bilo koju oblast naučnog interesovanja. No to nipošto ne znači da je time iscrpen sav značaj ovih salnama, jer i zvanični dio, razni šematizmi, koji predstavljaju njihove, takoreći, obligatne dijelove, imaju isto tako danas svoju vrijednost za mnoga pitanja, ali oni nisu mogli ući u ovu bibliografiju.

Što se tiče metoda pri sastavljanju ove bibliografije vodilo se računa o praktičnoj strani ovih priloga, pa su stoga dati samo u prevodu.

[Azapagić, Hadži Mehmed Teufik], *Poslovice i mudre izreke*, VIII, 1307/1889, str. 75—79.

[Bašagić, Salih Safvet], *O Derviš-paši Mostarcu i njegovoj Pendnami* (Didaktičnoj pjesmi), VIII, 1307/1889, str. 72—73.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Hasan Kafi-efendija Pruščak*, III, 1302/1884, dio II, str. 1—6.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Šejh Jujo (Mustafa Ejubić)*, III, 1302/1884, dio II, str. 6—8.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Ahmed-efendi Mostari*, III, 1302/1884, dio II, str. 8.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Sudi-efendija*, III, 1302/1884, dio II, str. 9.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Mustafa-efendi Akhisari (Pruščak)*, III, 1302/1884, dio II, str. 10.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Sokolović Mehmed-paša*, III, 1302/1884, dio II, str. 10—11.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Gazi Husrev-beg*, III, 1302/1884, dio II, str. 11—15.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Ferhat-paša Sokolović*, III, 1302/1884, dio II, str. 15—18.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Nergisi*, IV 1303/1885, dio II, str. 8—9.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Muhamed-efendija Čajničanin*, V, 1303/1885, dio II, str. 9.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Mehmed Hamdi-efendija Skejo*, V, 1303/1885, dio II, str. 10.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Derviš-paša Mostarac*, IV, 1303/1885, dio II, str. 10—12.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Sinan-beg Bajramović*, IV, 1303/1885, dio II, str. 13—15.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Mustafa-paša Sokolović*, IV, 1303/1885, dio II, str. 15—17.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Abdulah Gāibī-efendija, komentator Fususa (Šāriḥ al-Fuṣūṣ)*, V, 1304/1886, 153—154.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Ibrahim-paša Pečevića*, V, 1304/1886, 154—155.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Šaban-efendija Nevesinjac*, VI, 1305/1887, str. 78—79.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Bosnevi Ahmed-efendi*, Sarajlija Ahmed efendija, pisac brošure o maču i peru, VI, 1305/1887, str. 80.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Dobrotvor Musā-paša*, VI, 1305/1887, str. 80.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Biografija Jusuf-paše Čuprilića koji je sahranjen u Sarajevu*, VI, 1305/1887, str. 77—78.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Biografije junaka Hrnjica Muje, Halila i Omera*, VI, 1305/1887, str. 81—83.

[Bašagić, Ibrahim-beg], *Biografija Gazi Husrev-bega*, VII, 1306/1888, str. 32—38.

Drumovi i mostovi u Bosanskom vilajetu, VIII, 1290/1873, str. 131—135; 1291/1874, str. 137—144 (sa kartom Bosne i Hercegovine i Novopazarskog sandžaka); X, 1292/1875, str. 143—148; XI, 1293/1876, str. 137—146; XII, 1294/1877, str. 129—132; I, 1300/1882.

Džamija u D. Tuzli (sa slikom) — (Obnova Behrambegove džamije), VII, 1306/1888, str. 39—56.

Gazi Husrev-beg, VII, 1306/1888, str. 32—38.

Gruntovnica [Članak o zemljišnim knjigama u Bosni i Hercegovini]. V, 1304/1886, str. 133—152.

[Hadži-Huseinović, Salih Sidki-Muvekit], *Popis bosanskih sandžakbegova i beglerbegova*, Salnama I, 1283/1866, str. 18—30; II, 1284/1867, str. 18—30; VII, 1289/1872, str. 30—42; IX, 1291/1874, str. 33—43; X, 1292/1875, str. 29—39; XI, 1293/1876, str. 41—51; XII, 1294/1877, str. 27—37; XIII, 1295/1878, str. 75—79.

[Hadžihuseinović, Salih-Muvekit], *Popis velikih vezira rođenih u Bosni*, V, 1304/1886, str. 156.

[Hadžihuseinović, Salih-Muvekit], *Popis bosanskih namjesnika rodom iz Bosne*, V, 1304/1886, 157—160.

[Hadžihuseinović, Salih Sidki-Muvekit], *Popis islamskih i starih persiskih dinastija*, XI, 1293/1876, str. 21—36.

[Hadžihuseinović, Salih Sidki-Muvekit], *Popis biblioteka u Istanbulu*, VII, 1289/1872, str. 23—24. (Tu je popisano 40 biblioteka sa naznakom broja knjiga u pojedinim bibliotekama: svega 67.467 knjiga).

[Hulusi, Mehmed], *Uvejs-Dede* [= Ajvaz Dede za čije se ime veže Ajvatovica], VI, 1305/1887, str. 75—77.

[Hulusi, Mehmed], *Šaban-efendi Ibni Velijuddin (Nevesinjac)*, VI, 1305/1887, str. 78—79.

Katile, *Moj mali prijatelj*, Preveo Fustafa Hilmi [Muhibić], VI, 1305/1887, str. 84—88.

Majdani u Bosanskom vilajetu, VIII, 1290/1873, str. 139—141; IX, 1291/1874, str. 145—147; XII, 1294/1877, str. 135—151.

O obrtima i zanatima u Bosanskom vilajetu, VIII, 1290/1873, str. 142—144; IX, 1291/1874, str. 148—150.

Rijeke u Bosanskom vilajetu (plovnost i privredni značaj), V, 1287/1870, str. 118—142; VIII, 1290/1873, str. 156—168; IX, 1291/1874, str. 162—172; X, 1292/1875, str. 169—178; XI, 1293/1876, str. 159—168; XII, 1294/1877, str. 151—160; XIV, 1300/1882, str. 71—78.

Sitna tekstilna industrija (Mamulat-u mensucat) u Bosni i Hercegovini, X, 1292/1875, str. 155—157; XI, 1293/1876, str. 147—149; XII, 1294/1877.

Statistika muškog stanovništva po konfesijama, državnih prihoda od poreza u novcu, stoke, i agrarnih proizvoda u sedam sandžaka Bosanskog vilajeta, V, 1287/1870, str. 143—9; VI, 1288/1871, str. 134—139; VII, 1289/1872, str. 174—179; XI, 1293/1876/77; XII, 1294/1877/78.

Statistika ustanova i zgrada (sadrži statistiku džamija i mesdžida, medresa, turbeta, tekija, bolnica, mekteba, ruždija, sibjan-mekteba, školske djece muške i ženske, hanova, kuća, dućana, magaza, pekara, mlinova, kafana, hrišćanskih škola i crkava, školske djece i sinagoga u Bosanskom vilajetu, VIII, 1290/1873, str. 124—130; IX, 1291/1874, str. 130—136.

Statistika [osnovnih] škola i školske djece u Bosanskom vilajetu po srezovima i konfesijama, II, 1284/1867; III, 1285/1868, str. 96—99; IV, 1286/1869, str. 92—96; V, 1287/1870, str. 150—154; VI, 1288/1871, str. 140—144; VII, 1289/1872, str. 181—184; IX, 1291/1874, str. 130—136; XI, 1293/1876, str. 131—136; XII, 1294/1877, str. 123—129.

Statistika ruždija i njihovih nastavnika, V, 1287/1870, str. 111—112; VI, 1288/1871, str. 130—132. (Ruždije su bile u Sarajevu, Rogatici, Zvorniku, Travniku, Jajcu, Pruscu, Livnu, Glamoču, Novom Pazaru, Plevljima, Prijepolju, Banjoj Luci, Mostaru, Trebinju i Bihaću).

Sinasi, Poslovice [izbor iz Šinasine zbirke], XXI, 1307/1890, str. 74—75.

Šume i drvo u Bosni i Hercegovini, IX, 1291/1874, str. 150—161; X, 1292/1875, str. 157—168; XI, 1293/1876, str. 149—159; XII, 1294/1877/78.

Temišvari Ibrahim efendi, Tarih-i Temišvari (odlomak), VII, 1306/1888, str. 40—56.

Željezni rudnik u Kreševu (sa jednom geografskom kartom Kreševa i okoline). V, 1287/1870, str. 163—172.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE BOSNISCHEN SALNAMEN

(1866—1878 und 1883—1893)

Vom Jh. 1866, als die erste Druckerei in Sarajevo gegründet wurde, erschien dort (mit einer Unterbrechung von 1878—1883) ein Jahrbuch in türkischer Sprache unter dem Titel Salnâme-i Vilâyet-i Bosna (= Jahrbuch des bosnischen Vilajets, 1866—1878). Später wurde der Titel in: Bosna ve Hersek Vilayet-i Salnamesi (Jahrbuch der Länder Bosnien-Herzegowina, 1883—1893) geändert.

Bis 1878 gas dieses Jahrbuch die türkische Provinzialverwaltung, später die österreichisch-ungarische Landesverwaltung heraus.

Der Verfasser des obigen Aufsatzes behandelt nach einer allgemeinen Einleitung über die türkischen Salnamen diese beiden bosnischen und fügt eine Bibliographie der wichtigsten Beiträge aus den verschiedenen Jahrgängen hinzu.